

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ**

Виконала: студентка 2 курсу магістратури
РОб1-М17z групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Степанова Анастасія Миколаївна

Керівник: Мартіна О. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії та
методик початкової освіти

Рецензент: Бабюк Т.Й.,
кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	11
1.1.Формування комунікативно-мовленнєвих умінь школярів у контексті сучасної методики.....	11
1.2.Психолінгвістичні особливості розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів.....	21
1.3. Реалізація принципу формування мовленнєвих умінь на уроках української мови та літературного читання.....	29
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ І НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	42
2.1. Методи і прийоми формування мовленнєвих умінь і навичок.....	42
2.2. Організація і зміст експериментального дослідження.....	57
2.3. Перевірка ефективності розвитку мовленнєвої діяльності молодших школярів в експериментальному дослідженні.....	77
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема мовленнєвого розвитку набуває актуальності з огляду на розширення функцій української мови як державної в усіх сферах життєдіяльності українського народу, необхідністю піднесення національної самосвідомості його громадян, особливо молоді.

У Державному стандарті початкової загальної освіти наголошується на тому, що основною змістовою лінією мовної освіти в початковій ланці є мовленнєва, яка орієнтує на опанування всіх видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, говоріння, читання й письма. Аудіювання й говоріння спрямовані на оволодіння усною формою мовленнєвої комунікації, а читання й письмо – писемною [20, с. 1–9].

Отже, основна мета навчання української мови в початковій школі полягає в формуванні особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано і доцільно користуватися мовними засобами у сприйнятті і створенні висловлювань у різних сферах, формах, видах, типах і жанрах мовлення, тобто в забезпеченні її всебічної мовленнєвої компетентності.

Правильно спрямована робота над мовленням у школі сприяє загальному духовному розвитку учнів. Саме це мав на увазі В. О. Сухомлинський, коли писав: «Духовний розвиток школяра нерозривно пов'язаний з розвитком його мовлення. Завдяки мові людині стають доступні найрізноманітніші джерела, що живлять емоційну та інтелектуальну сферу, її духовне життя» [75, с. 420.].

У пошуках удосконалення, раціоналізації й підвищення ефективності навчання української мови дослідники-методисти останні два десятиріччя дедалі більше уваги звертають на те, що види мовленнєвої діяльності перебувають між собою у природних і тісних зв'язках, що створює об'єктивні можливості й необхідність взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності, забезпечуючи продуктивні перспективи цього процесу. Це знаходиться в руслі тенденцій ефективного навчання української мови і

становить собою маловивчений аспект цього напрямку лінгвометодичної науки.

У реальному спілкуванні жоден із видів мовленнєвої діяльності не існує ізольовано, оскільки реальне спілкування – це взаємодія партнерів. У того, хто говорить, наприклад, завжди є мовленнєвий намір вплинути на слухача, а отже, очікується відповідна реакція. Для того, щоб брати участь у спілкуванні, учень повинен володіти як продуктивними вміннями (говоріння, письмо), так і рецетивними (аудіювання, читання).

Актуальність проблеми інтегрованого навчання учнів різних видів мовленнєвої діяльності як українською, так і іноземними мовами, розглядалася вченими різних галузей знань – педагогами, психологами, психолінгвістами, методистами. У методиці навчання іноземної мови вченими визначено обсяг поняття «взаємозв'язане навчання», окреслено основні положення, що визначають специфіку взаємопов'язаного навчання іноземних мов (Зимня І. О., Кир'ян М. Д., Костомаров В. Г.).

У класичній і сучасній лінгводидактичній науці рівень мовлення вважається одним з основних показників розумового розвитку дитини. Прикінцевою метою засвоєння рідної мови є досконале володіння мовленнєвими засобами, що передбачає граматичну правильність як ознаку високої культури мовлення і вимагає усвідомлення значень слів, їх літературних форм, а також уміння використовувати їх доречно й точно залежно від контексту мовленнєвої ситуації, з орієнтацією на слухача, учасника спілкування.

Переорієнтація мовної освіти на забезпечення комунікативної компетенції учнів знаходить вияв у нових концепціях, Державних стандартах, програмах, в яких окреслено мету і зміст навчання, визначено вимоги, побудовано нові підходи до навчання рідної мови.

1. Упровадження зазначених освітніх документів у практику зумовлює перегляд усталених стратегій навчання рідної мови. Нові тенденції

шкільної мовної освіти передбачають посилення практичної спрямованості процесу опанування мови, підпорядкування роботи над мовною теорією інтересам мовленнєвого розвитку учнів. З огляду на це у сучасній лінгводидактиці визначений пріоритетним і перспективним комунікативний підхід, за якого розвиток комунікативного мовлення набуває статусу провідного принципу навчання рідної мови [49, с. 29].

2. Виконати поставлене завдання можливо лише за умов реалізації усіх змістових напрямів шкільного курсу рідної мови – комунікативного, мовознавчого, культурологічного. У сучасній науково-методичній літературі знаходимо різноманітні технології навчання, відповідні методи й прийоми, використовуючи які, вчитель зможе досягти високого рівня якості уроків, продуктивного використання навчального часу, перетворення класу в справжню педагогічну майстерню. У процесі мовленнєвої практики дитина оволодіває фонетичною будовою і лексикою, засвоює закономірності словозміни й словотворення, логіку і композицію висловлення, відшліфовує виразність свого мовлення. «Висока культура усного й писемного мовлення, добре знання і чуття рідної мови, – найкраща опора, найвірніша підмога й найнадійніша рекомендація для кожної людини в її суспільному житті і творчій діяльності» [70, с.21]

3. На розвиток мовлення, на формування комунікативних умінь значною мірою впливає художній текст, який збуджує емоції, збагачує думку, розвиває уяву, що є обов'язковою ознакою творчого мислення. «Художній текст є системою образів, які на тлі загальноживаної нейтральної лексики вибудовуються сув'язю емоційно-експресивної лексики, різних видів синонімів, антонімів, омонімів, фразеологізмів; використання зі стилістичною метою історизмів, архаїзмів, діалектизмів, просторічних елементів» [71, с. 15].

Розвиток мовлення дітей як одне із основних завдань їхнього інтелектуального виховання має стати серцевиною, основою роботи класовода як на уроках мови, так і на уроках читання, де вчитель має змогу

спеціально розвивати мовлення учнів і збагачувати їхній словниковий запас. Під час читання словниковий запас молодших школярів активно поповнюється прикметниковими і дієслівними формами, а самі висловлювання стають більш повними, емоційними та яскравими. Важливим є те, що дитячий словник збагачується не тільки кількісно, а й якісно. Під час уроків читання збільшується питома вага лексики. Тексти для читання та художні ілюстрації ознайомлюють дітей з новими словами в галузі науки, техніки і культури, трудової діяльності людей, назвами рослин, тварин, предметів побуту. Поповнюється лексика, пов'язана з різноманітною діяльністю самих дітей, як на уроках, так і в позаурочний час.

У методиці навчання української мови вченими розкрито питання навчання окремих видів мовленнєвої діяльності (Бадер В. І., Вашуленко М. С., Гудзик І. П., Глазова О. П., Мельничайко О. І., Прищепка О. Ю.); досліджено можливості взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності у процесі навчання російської мови в школах України (Михайловська Г. О.); описано теоретичні основи і представлено систему формування вмінь з різних видів мовленнєвої діяльності в ході підготовки і створення текстів різних жанрів (Статівка В. І.).

Шкільна практика збагатилася цінними методичними знахідками, зокрема в застосуванні різноманітних вправ і завдань, які охоплюють різні види мовленнєвої діяльності учнів. Однак, проблема формування комунікативної компетентності молодших школярів як важливого компонента розвитку і виховання національно свідомої мовної особистості не може бути розв'язана без належної організації процесу взаємозв'язаного навчання усного і писемного мовлення молодших школярів. Рівень мовленнєвої компетентності особистості залежить від знань особливостей усного і писемного мовлення, ознак і будови тексту, стилів і типів мовлення, опанування умінь орієнтуватися в ситуації спілкування, володіти інтонацією, використовувати мовні засоби відповідно до мовленнєвої ситуації, повно й

грунтовно викладати думку, аналізувати й редагувати мовлення (А.М.Богущ, М.С.Вашуленко, Т.К.Донченко, Л.І.Мацько, М.І.Пентилюк, Г.П.Лещенко).

Аналіз лінгводидактичної літератури свідчить, що проблема формування мовленнєвої компетентності школярів на сучасному етапі є надзвичайно актуальною. Учені О.М.Біляєв, Л.О.Варзацька, М.С.Вашуленко, І.П.Гудзик, Т.К.Донченко, С.О.Караман, Т.В.Коршун, В.Я.Мельничайко, М.І.Пентилюк, О.Я.Савченко, М.В.Сокирко, О.Н.Хорошковська, розробляючи шляхи оновлення змісту і структури системи мовної освіти, вважають, що вся робота з розвитку зв'язного мовлення має спиратися на понятійні знання учнів (лінгвістичні і мовленнєвознавчі), екстралінгвістичні (мета й умови спілкування, підпорядкованість їм мовних засобів) і операційні (правила і способи побудови тексту).

Інтенсифікація та вдосконалення процесу розвитку мовлення пов'язується також із запровадженням функціонально-стилістичного підходу. Теоретико-практична розробка проблеми розвитку зв'язного мовлення на функціонально-стилістичній основі ученими М.І.Пентилюк, В.І.Капінос, С.М.Іконниковим, П.П.Кордун, Л.М.Паламар, Т.І.Чижовою дала можливість удосконалити мовленнєву культуру учнів старших класів. Зокрема, М.І.Пентилюк створила цілісну концепцію навчання школярів стилістики, описала завдання, зміст, методи і прийоми формування стилістичних умінь і навичок на основі засвоєння стилів української мови. На думку дослідниці, процес цей має бути безперервний і розпочинатись уже в початковій ланці мовної освіти.

Останнім часом дедалі більше вчених поділяють думку, що на добір мовних засобів у тому чи іншому стилі істотно впливає і форма його реалізації – усна чи писемна. Відповідно й методика навчання стилістично диференційованого мовлення повинна враховувати форму вияву стилю в мовленні (В.І. Бадер, Б.С.Мучник, О.Б.Сиротиніна, М.І.Пентилюк, С.М.Іконников та ін.).

Численні праці свідчать, що ця проблема належить до пріоритетних у вітчизняній методичній науці. Проте всебічно обґрунтованої методичної теорії розвитку мовленнєво-комунікативних умінь школярів на уроках мови і читання у взаємозв'язку дотепер не створено. Отже, недостатнє теоретико-практичне опрацювання питання розвитку мовлення учнів на основі тексту, низький рівень мовленнєвої культури школярів, відсутність спеціальної систематичної роботи над формуванням мовленнєво-комунікативних умінь під час опрацювання текстів на уроках читання, а також потреба розвивати творчу мовну особистість, здатну вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами мови в усному і писемному мовленні зумовили вибір теми дипломного дослідження й обумовили його актуальність.

Об'єкт дослідження – мовленнєво-комунікативна діяльність учнів початкових класів на уроках мови і читання.

Предмет дослідження – педагогічні умови і методика організації процесу формування мовленнєвої компетентності молодших школярів.

Мета роботи: розробити, теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити методику, спрямовану на формування комунікативно-мовленнєвих компетентностей учнів початкових класів на уроках мови і літературного читання в процесі опрацювання тексту як мовної одиниці.

Гіпотеза дослідження – рівень мовленнєво-комунікативної підготовки учнів початкових класів значно підвищиться, якщо: забезпечувати мовленнєву діяльність молодших школярів на уроках мови і читання в відповідно до психолого-педагогічних та методичних вимог, здійснювати навчання рідної мови на комунікативно-діяльнісній і функціонально-стилістичній основі; застосовувати на уроках рідної мови і читання спеціальну систему вправ і завдань, спрямованих на розвиток мовленнєво-комунікативних умінь школярів у репродуктивних і продуктивних видах мовленнєвої діяльності.

Мета й робоча гіпотеза роботи визначили конкретні **завдання**:

- проаналізувати педагогічну та методичну літературу з проблеми дослідження;
- виявити рівень та етапи розвитку мовленнєвої діяльності молодших школярів;
- визначити можливості уроків мови і читання в розвитку мовленнєвої діяльності;
- розробити комплекс вправ і завдань для розвитку мовленнєвих умінь і навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності.
- експериментально перевірити ефективність запропонованих вправ з розвитку мовлення молодших школярів на уроках мови і читання.

Розв'язання поставлених завдань і необхідність перевірки у процесі дослідження вихідних припущень зумовили використання таких **методів**: *теоретичних* – вивчення нормативних документів і праць з актуальних проблем початкової освіти, аналіз вітчизняної й зарубіжної психолого-педагогічної, лінгвістичної, методичної літератури з проблем розвитку мовлення особистості; розробка змісту і методики формування мовленнєво-комунікативних умінь у процесі аналізу тексту;

емпіричних – з'ясування шляхів підвищення рівня сформованості мовленнєво-комунікативних умінь, виявлення основних чинників, що сприяють мовленнєвому розвитку школярів у процесі аналізу текстів; кількісний та якісний аналіз експериментальних даних.

Методологічною основою дослідження стали: зміст мовної освіти, концепція мовної освіти в Україні, положення про формування національно свідомої мовної особистості; праці мовознавців з проблем семантики, структури, категорій тексту і мовних засобів їх вираження, функціональна стилістика з питань формування умінь стилістично диференційованого мовлення; праці вчених-методистів з проблем навчання школярів усного і писемного мовлення; дослідження психологів та психолінгвістів з проблем сприймання, розуміння і породження форм мовлення; теорія мовленнєвої діяльності.

Практичне значення дослідження визначається його комунікативною спрямованістю і полягає в розробці оптимальної системи навчально-тренувальних вправ і завдань, спрямованих на розвиток мовленнєво-комунікативних умінь на уроках мови і читання, з метою підвищення рівня мовленнєво-комунікативної підготовки учнів початкових класів. Матеріали роботи можуть бути використані вчителями початкових класів у роботі над формуванням мовленнєво-комунікативних умінь учнів, а також студентами педагогічного факультету під час педагогічної практики.

Апробація і впровадження результатів дослідження відбувалися на уроках української мови і читання в початкових класах у процесі навчальної діяльності під час педагогічної практики, матеріали роботи обговорювалися на засіданні кафедри **мовознавчих дисциплін**, заслуховувалися на студентській науковій конференції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 92 сторінки, з них – основного тексту 84 сторінки.

ВИСНОВКИ

Проблема комунікативного аспекту навчання мови залишається й досі актуальною. Вона тісно пов'язана з практичною спрямованістю, на яку орієнтують концепції мовної освіти, чинні програми з рідної мови. Вважається, що учні можуть засвоювати рідну мову як систему на основі вивчення словникового складу, фонетичної і граматичної систем тощо. Однак автоматично використовувати набуті знання у спілкуванні учні практично не вміють.

Оскільки формування національно свідомої мовної особистості спрямовується на розвиток умінь вільно володіти нормами усної і писемної форм української літературної мови, цілеспрямовано і вправно використовувати мовні засоби у різноманітних комунікативних ситуаціях, проблема формування мовленнєвої компетенції не може бути розв'язана без належної організації процесу взаємозв'язаного навчання усного і писемного мовлення молодших школярів.

Навчання рідної мови потребує комунікативного спрямування, за якого, займаючись навчально-мовленнєвою практикою, учні мають навчитися використовувати ці засоби спілкування для побудови усних і писемних висловлювань відповідно до стилю мовлення та мовленнєвої ситуації.

Проаналізувавши особливості формування комунікативності в молодшому шкільному віці можна зробити висновок, що розвиток спілкування відбувається не шляхом накопичення кількісних змін у цій діяльності, а здійснюється як зміна якісно - своєрідних цілісних форм комунікативної діяльності, що характеризується насамперед своїми потребами, а вже потім - переважанням тих чи інших операцій і дій спілкування. Аналіз праць також свідчить про те, що розвиток спілкування відбувається в тісному зв'язку із змінами загальної життєдіяльності, зі

зміною у неї провідної діяльності та місця у взаємовідносинах з природним і соціальним оточенням.

Вивчення, аналіз і узагальнення педагогічного досвіду засвідчує, що вчителі початкових класів переважно навчають молодших школярів правилам і визначенням з фонетики, лексики, граматики. Вони недостатньо приділяють увагу проблемі спілкування. Спостереження за уроками рідної мови і читання показали, що учні молодшого шкільного віку не вміють застосовувати мовні засоби для спілкування.

У поліпшенні мовної культури і грамотності учнів велике значення має формування в них умінь і навичок усного і писемного зв'язного мовлення. Цьому сприяють підготовка до різних видів творчих робіт, написання і редагування їх, робота над допущеними помилками. Чималу роль у створенні власних висловлювань відіграє засвоєння учнями понять про текст, засоби його організації, функціональні стилі, типи мовлення (розповідь, опис, роздум). Усі ці поняття покладені в основу єдиної системи зв'язного мовлення у сучасній школі.

Нами розроблена система комунікативних завдань, в основі якої лежить становлення й розвиток мовленнєвих умінь молодших школярів на міжпредметній основі, зокрема української мови та літературного читання. Запропоновані вправи мають комунікативну спрямованість: у них сформульовані такі завдання, що спонукають дітей висловлюватися, розмовляти з однокласниками, ровесниками в будь-якій ситуації.

Розв'язання мовленнєвих завдань наближено до реальних життєвих ситуацій. Для цього застосовуються різні методи навчання мови, що активізують пізнавально-мовленнєву діяльність учнів початкових класів. Це і проблемно-пошукові завдання, дидактичні ігри, ігрові й навчальні ситуації. Спостереження за запропонованими завданнями показали, що мовленнєва діяльність учнів у навчальному процесі сприяє: активному одержанню інформації та змістовної основи пізнавальних процесів і форм мовленнєвого

викладу думки; засвоєнню мовних знань і формуванню мовленнєвих умінь і навичок.

Вдало дібрані для аналізу тексти дають змогу організувати роботу в руслі усіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності. Слухаючи й аналізуючи усні тексти, школярі привчаються вдумуватися в їх зміст, давати власну оцінку подіям, явищам, персонажам, визначати роль мовностилістичних засобів, доречність їх використання. У процесі читання відпрацьовуються необхідні якості читання, формуються вміння відтворювати прочитане вголос і співвідносити його з авторським текстом. Пропонований учням комплекс завдань на основі почутого або прочитаного тексту сприяє свідомому і глибокому засвоєнню лінгвістичних знань, виявленню тих функцій, які виконують мовні засоби у структурі зв'язних висловлювань.

З огляду на мету експериментальної методики застосування комунікативного методу було адекватним на всіх етапах навчання. Підвищенню ефективності роботи над розвитком мовленнєвих умінь сприяло оптимальне поєднання різних методів і прийомів навчання.

Аналіз результатів контрольних зрізових робіт засвідчив вищі показники рівнів сформованості мовленнєвих умінь в учнів ЕК, ніж в учнів КК, що підтверджує ефективність пропонованої методики.

Отже, проведене експериментальне дослідження свідчить, що ефективність комунікативного методу безперечна на етапі застосування набутих знань про виучувані мовні одиниці. Використання цього методу дозволяє вчителю не тільки перевірити такі складові мовленнєвої здібності своїх вихованців, як правильність, швидкість, насиченість мовлення, а й вміння добирати адекватні програмі, задуму, ситуації спілкування мовні засоби. Застосовуючи цей метод на уроках розвитку мовлення, вчитель допомагає школярам усвідомити роль рідної мови як джерела духовності, моральних та естетичних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемчук І.В. Особливості психолого-педагогічної корекції усного зв'язного мовлення дітей / І.В. Артемчук // Науковий часопис: Психол. науки. - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова. - 2004. - Серія 12. - Вип.2 (26). - С.165-170.
2. Артемчук І.В. Провідні чинники труднощів оволодіння дітьми усним зв'язним мовленням / І.В. Артемчук // Психологія: Зб. наук. праць. - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова. - 2004. - Вип.23 - С. 154-162.
3. Бадер В. Удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів / В.І.Бадер // Педагогіка і психологія. – 1998. - №4. – С.31-36.
4. Бадер В. І. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів / В. І. Бадер. – К., 2000. – 314 с.
5. Барановська Л.В. До теоретичних засад формування культури мовлення / Л.В. Барановська // Педагогіка і психологія. – 1997. – №3. – С. 33-37.
6. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф.С. Бацевич. – Київ: Академія, 2004. – 344 с.
7. Безруких М.М. Знаете ли вы своего ребенка / М.М.Безруких, С.П.Ефимова. – М.: Просвещение, 1991. – 176 с.
8. Богущ А.М. Мовленнєвотворче самовираження дошкільника / А.М.Богущ, Л.І. Березовська / Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д. Максименка. – Київ: Главник, 2005. – Вип. 26, в 4-х томах. – Т. 1. – 508 с.
9. Бойко О.В. Формирование коммуникативно-речевых умений при изучении имени прилагательного / О.В. Бойко // Русская словесность в школах Украины.–1998.–№ 3.–С. 3-6.
10. Бурова Р.О. Уроки читання і види мовної діяльності / Р.О. Бурова // Розкажіть онуку. – 1999. – №10. – С. 8-11.
11. Вашуленко М.С. Літературна творчість В.О. Сухомлинського в нових підручниках для початкової школи / М.С.Вашуленко // Початкова школа. – 2003. – №9 – С. 3-5.

12. Вашуленко М. Навчання української мови в 2 класі // Початкова школа. – 2003. – №1. – С. 42–46.
13. Выготский Л.С. Избранные педагогические исследования / Л.С.Выготский. – Москва: АПН РСФСР, 1956. – 380 с.
14. Гез Н.И. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Н.И.Гез, М.В.Ляховицкий, А.А.Миролубов, С.К.Фоломкина, С.Ф.Шатилов. – М.: Высшая школа, 1982. – 373 с.
15. Гільбух Ю.З. Психологічні аспекти словникового розвитку молодших школярів / Ю.З.Гільбух, О.І. Пенькова // Початкова школа. – 1979. – №12. – С. 66-69.
16. Голобородько Е.П. О некоторых аспектах отбора дидактического материала для речевых упражнений / Е.П. Голобородько // Язык и литература в школе. Украинский вестник.–1995.–№ 3.–С. 6-9.
17. Горбунцова Т.Ю.Цікаві вправи та ігри на уроках української мови у початкових класах / Т.Ю.Горбунцова. – К.: Рад. школа, 1996. – 120с.
18. Дерев'янюк М.Л. Вивчення граматичного матеріалу як ефективний засіб удосконалення мовленнєвих умінь / М.Л.Дерев'янюк // Зміст і технології шкільної освіти: Матеріали звітної наукової конференції Інституту педагогіки АПН України. – Ч. I. – Київ: Педагогічна думка, 2005. – С. 59-60.
19. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») // Освіта. - №44-46. – 1993. – 16с.
20. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2011. – №7. – С. 1–9
21. Доленко М.Т. Сучасна українська мова / М.Т.Доленко, І.І.Дацюк, А.Г.Кващук. – К.: Радянська школа, 1964. – 336 с.
22. Дорошенко С.І. Основи культури і техніки усного мовлення / С.І.Дорошенко: Навчальний посібник / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.Сковороди. – 2-е вид., перероб. і доп. – Харків: ОВС, 2002. – 144 с.
23. Дорошенко С.І. Розвиток мовлення молодших школярів / С.І.Дорошенко. – Київ: Освіта, 1987. – 124 с.

24. Дорошенко С.І. та ін. Методика викладання української мови: Навч. пос./ С.І.Дорошенко. – Київ: Вища школа, 1992. – 380 с.
25. Дьяченко М.И. Психологический словарь-справочник / М.И.Дьяченко, Л.А.Кандыбович. – Мн.: Харвест, М.: Аст, 2001. – 576 с.
26. Жовнір-Коструба С. Читання і розвиток мовлення / С.Жовнір-Коструба, Н.Жовнір-Івасько, О.Жовнір // Початкова школа. – 1998. - №9. – С. 14-15.
27. Зубкова Л.П. Общая теория языка в развитии / Л.П.Зубкова: Учебное пособие. – М.: Изд-во РУДН, 2002. – 472 с.
28. Иванова Р.О. Проблема формирования коммуникативно-речевых умений в истории методики преподавания русского языка / Р.О. Иванова // Педагогічні науки: Зб.наук.пр.–Херсон: Айлант.–2000.–Вип.ХІІІ.–С.301-306.
29. Ільїна З.І. Вивчення розділу “Частини мови” у 4 класі / З.І. Ільїна // Вивчення української мови у 2-3 класі. – К., 1984. – С. 72-83.
30. Казанджієва М.С. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь у процесі роботи з навчальними текстами шкільних предметів немовного циклу / М.С.Казанджієва . Автореф. ...канд. пед. наук: 13.00.02 – теорія і методика навчання російської мови. – К., 1999. – 20с.
31. Калмикова Л. Психолінгвістичні і лінгвометодичні підходи до змісту мовленнєвих навичок і вмінь / Л.Калмикова // Початкова школа. – 2003. – №5. – С. 5-7.
32. Калмикова Л.О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти: Навчальний посібник/ Л.О.Калмикова. – Київ: НМЦВО, 2003. – 229 с.
33. Кацюк Л.В. Усвідомлення поняття „прислівник” / Л.В. Кацюк // Початкова школа. – 1993. – №2. – С. 25-29.
34. Ладоня І.О. Українська мова: Навч. посібник / І.О.Ладоня. – К.: Вища школа, 1993. – 143 с.
35. Ладыженская Т.А. Система работы по развитию связной устной речи учащихся/ Т.А.Ладыженская. – Москва: Педагогика, 1975. – 140 с.

36. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики / А.А.Леонтьев. – 3-е изд. – М.: Смысл; СПб: Лань, 2003. – 287 с.
37. Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания / А.А.Леонтьев. – М.: Наука, 1969. – 312 с.
38. Леонтьев А.А. Язык, речь и речевая деятельность/ А.А.Леонтьев. – Москва: Просвещение, 1969. – 264 с.
39. Лобчук О. Усний переказ як засіб розвитку зв'язного мовлення / О.Лобчук // Початкова школа. – 2002. – №2. – С. 23-28.
40. Лопатка Р.Т. Функціонально-комунікативний підхід у навчанні української мови / Р.Т. Лопатка // Рідні джерела. – 2003.– №1.– С. 28-31.
41. Лурия А.Р. Письмо и речь. Нейролингвистические исследования / А.Р.Лурия. Учебное пособие. – М.: Издательский центр "Академия", 2002. – 352 с.
42. Львов М.Р. Методика обучения русскому языку в начальных классах // М.Р.Львов. – М.: Просвещение, 1987. – 342 с.
43. Максимкіна І.В. Комплексні завдання для розвитку мовлення учнів 1-3 класів / І.В. Максимкіна // Початкова школа. – 1985. – №2. – С. 79-80.
44. Маркова А.К. Психология усвоения языка как средства общения/ А.К.Маркова. – Москва: Педагогика, 1974. – 185 с.
45. Медушевський А.П. Викладання фонетики і морфології української мови у восьмирічній школі: Посібник / А.П.Медушевський. – К.: Рад. школа, 1962. -. 135–141, 206–227.
46. Методика і практика викладання рідної мови в початковій школі / Зб. статей. – Львів, 2001. – 132 с.
47. Методика викладання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І. Пентиліук: Підручник для студентів-філологів. – К.: Ленвіт, 2000. – 264 с.
48. Мініна О.Л. Критерії і норми оцінки комунікативно-мовленнєвих умінь школярів / О.Л. Мініна // Педагогічні науки: Зб. наук. пр.–Херсон: Атлант.– 1999.–Вип. ІХ.–С.322-324.

49. Мовчун Л. Норма і відхилення: мовні помилки-штампи // Початкова школа / Л.Мовчун. – 1999. -№1. – С. 27-29.
50. Мордань Л.Л. Стан сформованості комунікативного ядра в учнів початкових класів / Л.Л. Мордань // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб.: Вип.5 / За ред В.І.Бондаря, В.В.Засенка. - Київ: Науковий світ, 2004. - С. 182-185.
51. Навчання і виховання учнів 1 класу: Методичний посібник для вчителів / Упор. Савченко О.Я. – Київ: Початкова школа, 2002. – 464 с.
52. Олійник Т. виправлення недоліків мовлення в учнів перших класів / Т.Олійник // Питання філології. – Вип. 1. – Тернопіль: ТДПУ, 1997. – С. 91-93.
53. Пархоменко М. Методика роботи над словом, текстом на уроках читання / М.Пархоменко // Початкова школа. – 1997. – №7. – С. 44–48.
54. Пасмурна Р.О. Про особливості формування усного зв'язного мовлення у дітей початкової школи / Р.О. Пасмурна // VII Всеукраїнська конференція молодих науковців "Проблема особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень". 28 жовтня 2004 року, м. Київ: Тези доповідей. - К.: Київський університет, 2005. - 239 с.
55. Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам / Е.И.Пассов . – М.: Русский язык, 1977. – 216 с.
56. Пашковская Н.А. Коммуникативно-ориентированный курс языка / Н.А. Пашковская // Русский язык в школе. – 1992. – №11-12. – С. 4-6.
57. Пентилюк М.І. Вивчення української мови в школах з російською мовою навчання / М.І.Пентилюк . – К.: Рута, 2000. – 128 с.
58. Петрук О.М. Аспекти комплексної методики вивчення граматичного матеріалу та формування мовленнєвих умінь на функціональній основі / О.М. Петрук // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного про-цесу в школі. Збірник наукових праць. – Рівне, 2003.– С. 324-327.

59. Петрук О.М. До проблеми навчання української мови на функціонально-комунікативних засадах / О.М. Петрук // Нова педагогічна думка. – 2003.– №3.– С. 70-71.
60. Підлісна П.Р. Обґрунтування системи формування зв'язного монологічного мовлення в учнів 1-4 класів / П.Р. Підлісна // Наук. часопис: Психол. науки. - Київ: НПУ ім. М.П.Драгоманова. - 2004. - Серія 12. - Вип. 1 (25). - С. 3-8.
61. Практикум з методики навчання української мови / Колектив авторів за редакцією М.І.Пентиліук: С.О. Караман, О.В. Караман, О.М. Горюшкіна, А.В. Нікітіна, І.В. Гайдаєнко, Т.Г. Окунович, З.П. Бакун, Н.М. Дика. – К.: Ленвіт, 2003. – 302 с.
62. Програми середньої загальноосвітньої школи. 1-4 кл. – Київ: Початкова школа, 2006. – 346 с.
63. Психолінгвістика в очерках и извлечениях: Хрестоматия: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Авт. - сост. В.К. Радзиховская, А.П. Кирьянов, Т.А. Пекишева и др. / Под общ. ред. В.К. Радзиховской. – М.: Издательский центр "Академия", 2003. – 464 с.
64. Ромашкіна Л.О. Про застосування функціонально-комунікативного підходу під час вивчення граматичного матеріалу / Л.О. Ромашкіна // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 26.– Рівне, РДГУ, 2003.– С.36-38.
65. Ромов П.Л. Удосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь у процесі читання на уроках мови / П.Л. Ромов // Педагогічні науки: Зб. наук. пр.– Херсон: Айлант.–1998.–Вип. V.–С. 61-64.
66. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах/ О.Я.Савченко. – Київ: Магістр. – 1997. – 255 с.
67. Сидор Е. Вправи для розвитку в учнів загальномовленнєвих, комунікативних і творчих умінь / Е.Сидор // Початкова школа. – 2001. – №6. – С. 19-23.

68. Синиця І.О. Психологія усного мовлення учнів 1-3 класів / І.О.Синиця. – К.: Радянська школа, 1974. – 140 с.
69. Словник-довідник з української лінгводидактики: Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М.Пентилюк. - Київ: Ленвіт, 2003. – 264 с.
70. Скіпакевич О.В. Ознайомлення з ліричним віршем на уроках читання / О.В. Скіпакевич // Початкова школа. – 1996. – №4. – С.21 - 22.
71. Скрипченко Н.Ф. Читання – це віконце у світ / Н.Ф. Скрипченко // Початкова школа. – 1995. – №12. – С. 14-18.
72. Скуратівський Л. Мотив як рушійна сила пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення мови / Л.Скуратівський // Дивослово. – 2005. – №2. – С. 2-4.
73. Старагіна З.П. Про мовний розвиток молодших школярів / З.П. Старагіна // Педагогіка і психологія. – 2000. – №1. – С. 10-16.
74. Старагіна І. Особливості мовленнєвого розвитку дитини в системі розвивального навчання / І. Старагіна, О.Чеснокова // Початкова школа. – 2002. – №3. – С. 51-53.
75. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. / В. О. Сухомлинський – Київ: 1976-1977 р. – Т.2. – 1976. – 625 с.
76. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 4 т./ В.О. Сухомлинський. - Київ: Рад. школа, 1977. - Т. 4. – 484 с.
77. Ткачук Г.П. Уроки-зустрічі з книжкою / Г.П. Ткачук // Початкова школа. – 2000. – №2. – С. 15- 18.
78. Хорошковська О. Розвиток українського мовлення молодших школярів / О.Хорошковська // Початкова школа. – 1997. – №8. – С. 14-16.
79. Ющук І. Роздум про мету викладання рідної мови в школі / І.Ющук // Дивослово. – 2004. – №9. – С. 10-14.